

1965 – מכות-חום אז והיום

מאת: סרן טומי מאירי, תובע בפרקליטות אזור יהודה ושומרון, התביעה הצבאית

בשנת 1965 נדונו בפני בית-הדין הצבאי לערעורים מספר אירועים, שבהם נפגעו חיילים שלקו "במכות-חום". בחיבור זה אבקש לסקור חלק מהאירועים, תוך התייחסות ללקחים שניתן ללמוד מההליכים שנוהלו בפני בתי-הדין, ואעמוד על השוני בין מאפייני המקרים ועל משמעותו.

רקע עובדתי

בשנות החמישים של המאה הקודמת, בטווח שנים קצר יחסית, נפגעו ואושפזו למעלה מ-30 חיילים בשל מכות-חום במהלך אימונים בעצימות גבוהה ובאקלים חם. שמונה מהמקרים הסתיימו, למרבה הצער, במוות. באותה תקופה פקודות הצבא הורו על "משמעת מים" מסוימת. בעקבות אירועי המוות הוחלט לבחון שינוי ועדכון של הפקודות.

כחלק מבחינת השינויים בפקודות, הוחלט לבצע ניסוי מקיף ("מסע אילת-מטולה"), שכלל איסוף מדדים רבים מחיילים במהלך מסע ארוך, על מנת ללמוד טוב יותר את היחס שבין המים והמלח בגוף האדם.

בעקבות הניסוי הוחלט לתקן את פקודות "משמעת המים", שעיקרן נגע לצריכת כמות נוזלים מסוימת, ולחייב הקפדה גם על זמני מנוחה ועל צריכה "חכמה" של נוזלים. תיקון הפקודות שיפר את המצב, אך למרבה הצער לא מנע לחלוטין מקרים טראגיים נוספים של מות חיילים עקב מכות-חום. להלן אתאר שני מקרים כאלה, ואת ההליכים המשפטיים שהתנהלו בעקבותיהם, והסתיימו בהרשעת מפקדים בדין.

נמצא אשם בגרימת מות חייל מתוך חוסר זהירות
מפקד יחידה בתי"ר בדרגת סגן, הורשע בימים אלה בגרימת מוות מתוך חוסר זהירות, ובאי-קיום הוראות המי-הייבות בצבא – ונידון לשלושה חודשי מאסר בפועל, ולהורדה לדרגת סמל – מוסר היום עתון צה"ל, "במחנה".

ידיעה על אחת הפרשות, מתוך כותרת עיתון "הבוקר", 4 באוגוסט 1965

ההליך המשפטי בקשר למותו של טוראי משה ויינשטוק ז"ל

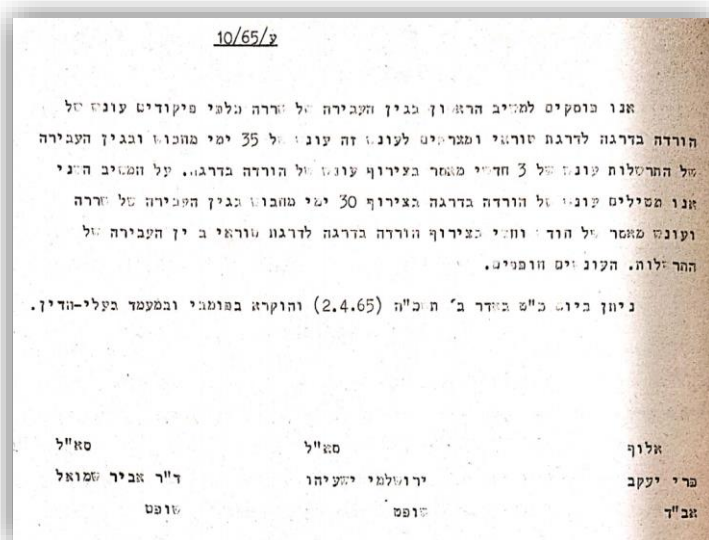
בחודש ספטמבר 1964 נערך מסע טירונים בן כ-8 קילומטרים. על המסע פיקדו סמל מחלקה ומפקד כיתה (להלן: "המפקדים"). המסע החל בשעה 19:30, מזג האוויר היה נוח, והטירונים צעדו בקצב "רגיל" מלבד טוראי משה ויינשטוק ז"ל, אשר צעד מאחור. במחצית הדרך, כ-100 מטרים לפני מקום עצירה, החלו תסמיניו של טוראי ויינשטוק להחמיר ובין היתר הוא כשל במהלך הליכה. מפקד הכיתה התיז עליו מים, והוא המשיך בדרכו, אך לאחר מכן כשל והתעלף. לאחר שהמ"כ העיר אותו, הצליח טוראי ויינשטוק בסיוע של המ"כ ושל חייל נוסף להגיע למקום העצירה, שם שתה מים ונח כמחצית השעה. בשלב זה, למרות הפצרת מפקדיו, סרב טוראי

ויינשטוק להמשיך לנוע בחזרה לבסיס. עוברי אורח הבחינו במצבו של טוראי ויינשטוק והציעו לקרוא לאחות, אך המפקדים סירבו לכך. רק לאחר זמן מה, כאשר הבחינו המפקדים כי טוראי ויינשטוק מבולבל ומדבר דברים חסרי הגיון, הם החלו להבין את חומרת המצב והחליטו לפנותו לשם קבלת טיפול רפואי. במהלך ניסיון הפינוי איבד טוראי ויינשטוק את הכרתו. הוא פונה לבית החולים, אך הרופאים לא הצליחו לייצב את מצבו. טוראי ויינשטוק נפטר כיומיים לאחר המסע. רופא שניתח את הממצאים הרפואיים קבע, כי טוראי ויינשטוק נפטר מפגיעות שהן תוצאה של "מכת חום", אך לא ניתן היה לקבוע מתי בדיוק נגרם הנזק שהביא למותו.

המפקדים הואשמו בשלושה פרטי אישום, המרכזי שבהם הוא גרימת מותו של טוראי ויינשטוק מתוך חוסר זהירות (סעיף 218 לפקודת החוק הפלילי, 1936) ובתום משפטם הורשעו בדין. בית הדין הצבאי המחוזי קבע כי המשיבים חבו חובת זהירות כלפי טוראי ויינשטוק והפרו אותה. עם זאת, בית הדין לא הרשיע את השניים בגרימת מוות מתוך חוסר זהירות, אלא בעבירה של התרשלות בלבד, משום שבהתאם לממצאים הרפואיים לא ניתן היה לשלול את האפשרות, שהנזק הקטלני שנגרם לויינשטוק – התרחש עוד לפני שהמפקדים הבחינו במצבו הקשה, דהיינו לא הוכח קשר סיבתי בין התנהגותם של המפקדים למותו של ויינשטוק.

השניים ערערו על פסק הדין, ומנגד הגישה גם התביעה הצבאית ערעור, ובין היתר דרשה להרשיע את המפקדים בעבירה של שררה כלפי פקודים, לפי סעיף 67 לחוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955, על כך שעשו שימוש לרעה בסמכותם כלפי טוראי ויינשטוק ז"ל. בית הדין הצבאי לערעורים, בראשות נשיא בית הדין-הצבאי לערעורים, אלוף יעקב פרי (פרולוב), דחה את ערעורם של החיילים במלואו, וקבע כי המפקדים התרשלו בתפקידם, בכך שלא נתנו לחייל ויינשטוק לקבל את העזרה שהוצעה על ידי עוברי האורח, ובכך שעל אף תלונותיו של טוראי ויינשטוק בגין כאבים וסירובו לקום, הם לא פינו אותו מיד לטיפול רפואי. בנוסף, בית הדין קיבל את ערעור התביעה והרשיע את המפקדים בעבירת שררה כלפי פקודם.

בעקבות ההרשעה בעבירת ההתרשלות, נקבע כי סמל המחלקה יורד בדרגה וירצה 3 חודשי מאסר בפועל, וכי המ"כ יורד בדרגה וירצה חודש וחצי של מאסר בפועל.

מתוך גזר הדין המקורי

ההליך המשפטי בקשר למותו של טוראי במילואים קורט (חיים) גלר ז"ל

בסוף חודש מאי 1964 התקיים מסע של חיילי מילואים. המסע התקיים ביום שרבי. המסע החל בשעת צהריים שבה הטמפרטורה הייתה גבוהה (14:00) וארך קרוב לשעתיים. טרם החל המסע, הדגיש הרופא הגדודי את חשיבות קיום ההוראות הנוגעות לשתיית מים ואת הצורך להכריח את החיילים לשתות מים, שכן הם אינם מודעים לכמות המים שעליהם לשתות.

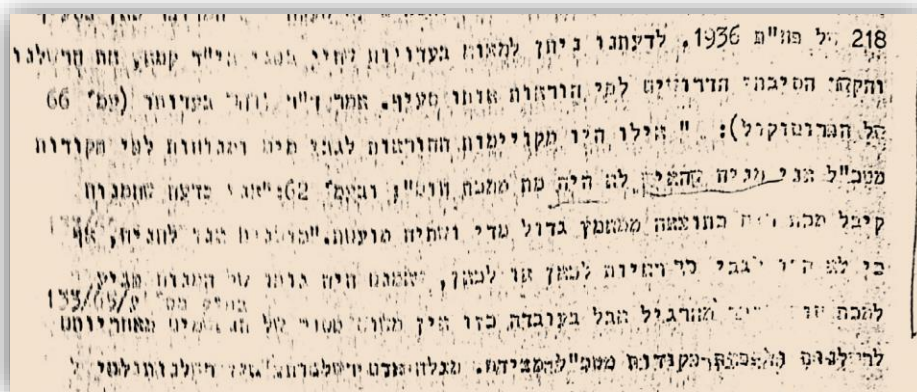
במקרה זה לא קוימו הנחיות הרופא הגדודי, ואף לא הוראות הפקודה המטכ"לית שקבעה באותה עת, שלאחר כל חצי שעת הליכה יש להפסיק את המסע לרבע שעה.

לאחר כשעת הליכה, חייל המילואים טוראי קורט (חיים) גלר ז"ל נראה כושל. אחד הקצינים שפיקדו על החיילים הבחין בכך, ונתן לגלר לשתות מים, אך לא הפסיק את המסע. החייל המשיך לנוע - עד שהתמוטט. החייל פונה בקומנדקר לבית חולים אך הכרתו לא חזרה אליו, ולאחר מספר ימים הוא נפטר. הסיבה למותו הייתה "מכת-חום".

לאחר השלמת החקירה, הפרקליטות הצבאית הגישה כתב אישום כנגד המפקדים, שני קצינים בדרגות סגן וסג"ם. במהלך הדיון בפרשה נבחנו מספר טענות מפי הסניגורים, ובפרט טענה בדבר רגישות גופו של החייל המנוח (לרבות בחינה של אפשרות השפעתה של מחלה על גופו). טענות אלו נדחו ושני הקצינים הורשעו בגרימת מוות מתוך חוסר זהירות (סעיף 218 לפקודת החוק הפלילי).

בין הדין הצבאי על שתי ערכאותיו ייחס אחריות רבה יותר לקצין בדרגת סגן, שכשל בכך שבפועל לא דאג לשתיית מים ולא פקד על הפסקה מספקת, מדי חצי שעת הליכה, בניגוד לפקודת המטכ"ל המחייבת. הקצין הזוטר יותר, נמצא אחראי לכך שלא פינה את החייל הפגוע מיד כשראהו כושל לראשונה, והעצים בכך את הסכנה לתוצאה חמורה.

הקשר הסיבתי בין מעשיהם לבין מותו של החייל המנוח נמצא בעדותו של רופא אשר העיד בבית הדין הצבאי ומסר, כי אילו היו מקוימות ההוראות לגבי שתיית מים ומנוחה, החייל לא היה נפטר.

בית הדין הצבאי לערעורים, בראשותו של אל"ם מרדכי (מוטה) גור (לימים, הרמטכ"ל), גזר על הקצין הראשון עונש של הורדה בדרגה וכן עונש מאסר מותנה, ועל הקצין השני עונש של מאסר מותנה בלבד. בית הדין ייחס משקל מיוחד לנסיבותיהם האישיות של המפקדים ולמשמעות הפגיעה בדרגת הקצין הראשון.

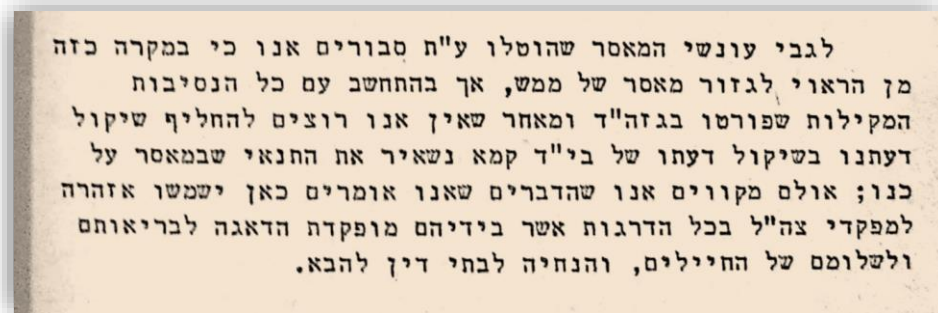
חשיבות הפרשות

שתי פרשות מכות החום, לא היו מהראשונות בהן הוטלה אחריות על מפקדים בקשר לפגיעה בחיילים, והן מצטרפות לסדרת אירועים שהתרחשו בצה"ל לאורך השנים.

בתי הדין הצבאיים התלבטו לא מעט בקשר לסוגיות אלה, כבר בשנותיו המוקדמות של צה"ל; לעיתים השופטים זיהו רשלנות חמורה, וקשר סיבתי ברור בין המעשים ובין תוצאת המוות, ולכן החמירו את הדין, ולעיתים משלא נמצא קשר סיבתי, הקלו עם המעורבים. רמת החומרה שיוחסה למעשים וכמוה גם רמת הענישה הושפעו ממגוון נסיבות שאפפו את אותן פרשות – אופיין של הפקודות ברמה המטכ"לית, טיבן של הפקודות האישיות שניתנו למפקדים ולחיילים, מידת הניסיון, הידע והאוטונומיה של המפקדים מזה ושל הפקודים מזה, ועוד.

פרשות "מכות-החום" שיקפו ועודן משקפות איזון עדין, שבין הצורך להרתיע מפקדים מפני תופעות פסולות הנוגעות לאימונים ולסוגיית "משמעת המים" במסעות, ובין הצורך לאפשר למפקדים, שככלל מבקשים לעשות את המיטב במילוי תפקידם, כדי להכשיר את חייליהם לאתגריה המורכבים של לחימה בנסיבות של דחק ושל מעמסה פיזית ניכרת.

גם כאשר בית הדין לא החמיר עם המפקדים בגזירת הדין ובקציבת עונשם, הוקפד מאוד על העברת מסר ברור. ברוח זו התבטא בית הדין הצבאי לערעורים בפרשת גלר:

לגבי עונשי המאסר שהוטלו ע"ת סבורים אנו כי במקרה כזה מן הראוי לגזור מאסר של ממש, אך בהתחשב עם כל הנסיבות המקילות שפורטו בגזה"ד ומאחר שאין אנו רוצים להחליף שיקול דעתנו בשיקול דעתו של בי"ד קמא נשאיר את החנאי שבמאסר על כנו; אולם מקווים אנו שהדברים שאנו אומרים כאן ישמשו אזהרה למפקדי צה"ל בכל הדרגות אשר בידיהם מופקדת הדאגה לבריאותם ולשלומם של החיילים, והנחיה לבחי דין להבא.

קטע מתוך פסק הדין בתיק ע/133/65

מדוע בחרתי בנושא?

במהלך חיפוש אחר נושא לכתיבה עברתי על מספר רב של אירועים, שנדונו בשנת 1965 על ידי בתי הדין הצבאיים. הופתעתי לראות את ריבוי המקרים היחסי, בהם דן בית הדין הצבאי לערעורים באירועים הנוגעים למכות-חום בדרגות שונות.

ביקשתי לראות, מה יחסם של בתי הדין לאירועים אלה, האם הייתה מערכת מסודרת למניעת אירועים אלו, וכיצד בתי הדין העבירו מסר לכוחות בקשר לסוגיה זו.

לימוד החומר לקראת כתיבתו של החיבור הוביל אותי לגלות, כי צה"ל התמודד עם הסוגיה המורכבת, הן ברמת המטה הכללי, בלמידה, תחקור ובמחקרים מקצועיים, ברפורמות בפקודות ובתביעה מהמפקדים להקפיד על כללי הבטיחות באימונים, והן בערוצים המשפטיים.

היו אלה צעדים משמעותיים ומהותיים, ולימוד מורשת היחידה מלמד על חלקם החשוב של הפרקליטות הצבאית ובתי הדין-הצבאיים בעיגון אחריות המפקדים. הטיפול לא הסתכם אך ורק בבחינת האחריות הפלילית בדיעבד, בגין התנהגות לקויה ובגין תוצאות קשות, אלא גם במאמץ לסייע בידי המפקדים במניעת התופעה.

עיסוק זה נמשך לאורך שנים רבות, בתוך צה"ל ומחוצה לו, ואף בתקופה האחרונה נמשכו ונערכו עבודות מטה חשובות בתחום זה. בעבודות אלה משולבים ומעורבים קציני היחידה.

הפקודות שונו: כך יטפלו בצה"ל במכות חום וקור

הרמטכ"ל אישר לאחרונה את "פקודת האקלים" החדשה, שלפיה רק קצין בדרגת אל"מ יאשר חזרה לאימונים אחרי פגיעות קור או חום. בנוסף, תהליך הזיהוי והאבחון בקרב החיילים ישתנה ולא תמונה ועדת חקירה בכל מקרה. חיל הרפואה: "יש יותר דיווחים מהשטח, אך מספר המקרים החמורים נמוך יותר"

מתן חצרוני | החדשות | פורסם 18:48 10/03/15

כותרתה של כתבה בקשר לעבודת מטה הנוגעת לפקודות שתכליתן הגנת החיילים מפני פגיעות אקלים – אתר MAKO (קישור)

מעבר לכך, הפרקליטות הצבאית מסייעת בהטמעת הלקחים העולים מהליכים משפטיים בקרב מפקדי צה"ל, באמצעות יצירת מערכי שיעור למפקדים, העברת הרצאות בקורסים פיקודיים מטעם בית הספר למשפט צבאי, התאמת פקודות הצבא ועוד. כל זאת, מתוך הבנת חשיבות הנושא והרצון למנוע פגיעה מיותרת בחיי אדם.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- ע/10/65, **התובע הצבאי נ' סמל כ' ורב"ט נ'**;
- ע/133/65, **התובע הצבאי נ' סגן ע' וסג"מ ט'**;
- יורם אפשטיין "מסע אילת-מטולה" - המחקר שהביא את הקץ על 'משמעת המים', **הרפואה הצבאית** 65 (1) 8 (2011) <https://www.ima.org.il/Ima/FormStorage/Type3/mil111213.pdf> -
- שמואל נ' הימן ואחרים "חייל צעיר עם כשל רב מערכתי - דיון קליני-פתולוגי", **הרפואה** 141(ב) 204, 208 (2002) <https://www.ima.org.il/FilesUpload/Medicine/0/20/10364.pdf> -
- עזרה זהר, יאיר שפירא ויורם אפשטיין "אדם באקלים חם - מחקרים ראשוניים של היחידה לפיזיולוגיה צבאית", **הרפואה** 138(ט) 723 (2000) <https://www.ima.org.il/FilesUpload/Medicine/0/20/10066.pdf> -
- קצרמר משנת 1961 - ממ"ק אלימלך נח נ' התובע הצבאי הראשי - <https://www.idf.il/media/49525/1961-%D7%A7-%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%9E%D7%9C%D7%9A-%D7%A0-%D7%94%D7%AA%D7%A6%D7%A8-%D7%9E%D7%90%D7%99%D7%94-%D7%91%D7%9C%D7%95%D7%9E%D7%A0%D7%A4%D7%9C%D7%93.pdf>